

Novumi eksporttapamaja ja vorstivabrik

Lea Teedema

Piima-, või- ja juustutööstus oli Eestis 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul kiiresti laienev tööstusala. Või- ja juustutootmise kõrvalsaadusena kaasnesid vadak ja lõss, mille kasutamiseks ja turustamiseks oli vähe võimalusi. Seakasvatus, kus neid kasutada oleks saanud, oli Eestis vähe arenenud ja juhuslik. Mõisates kasvatati peamiselt oma vajadusteks ja kohaliku turu varustamiseks rasvasigu.

Taani hea kogemus peekonisigade kasvatamisel ja liha eksportimisel ärgitas ka Liivimaa mõisnikke siinset seakasvatust võimalikult kasumlikuks muutma. Eesmärgiks võeti arendada peekonisigade kasvatamist ja jõuda nendega välis-turule. Selle saavutamisele pidi kaasa aitama eksporttapamaja, mis otsustati rajada koos vorsti- ja konservivabrikuga. Viimane pidi rupskid ja ekspordiks sobimatu liha vorstiks ja konservideks töötleva. Eestvedajad lootsid, et võimalus igal ajal eksporttapamaja kaudu sigu turustada ärgitab põllumehi sigu kasvatama, sh panustama rohkem tõusigade kasvatamisele, ja laiendama seakasvatust. See võimaldaks efektiivselt kasutada või- ja juustutootmisel tekkivaid kõrvalprodukte ja niiviisi omakorda soodsalt mõjuda piimakarja pidamisele.

Novumi eksporttapamaja ja vorstivabrik, mis oli Venemaal esimene oma-taoline, alustas tööd 1902. aasta novembri lõpus. Paraku jätkus ettevõttele te-gutsemisaega napilt kolmeks aastaks. Põhjalikust eeltööst hoolimata koges et-tevõtte üsna pea pärast avamist majanduslikke raskusi, millest ei õnnestunudki välja tulla. Ettevõtte arhiivi säilinud ei ole, seni on õnnestunud leida üksikuid protokolle ja kirjavahetust ettevõttega seotud isikute ja likvideerimisega seo-tud asutuste dokumentide hulgast.¹ Ettevõttega seotud dokumente leidub ka Liivimaa Üldkasuliku ja Ökonoomilise Sotsieteedi (LÜÖS) fondis.² Üksikud kirjutised ettevõtte tegevusest ilmusid ajalehes Nordlivländische Zeitung. Ka-sutada olnud allikate vähesuse tõttu pole ettevõtte osanikest ja tegevusest või-malik põhjalikku ülevaadet koostada. Võib oletada, et ettevõttele said saatusli-kuks ekspordiks sobiva liha vähesus ja Inglismaal kui põhilisel ekspordi siht-

¹ Mõned ettevõtte koosolekute protokollid leiduvad Kuremaa mõisa (EAA 1388) ja perekond Bergi (EAA 1874) fondis. Ettevõtte likvideerimise protokollid koopia on Tartu-Võru rahukogu (EAA 417) fondis.

² EAA 1185. Liivimaa Üldkasulik ja Ökonoomiline Sotsieteed, 3483 s, 1793–1941.

kohal äärmiselt madalale langenud hinnad. Nii pidigi 1902. aasta lõpul tegevust alustanud ettevõtte oma ukсед juba 1905. aasta lõpul sulgema.

Asutamine ja tegevus

Plaane eksporttapamaja asutamiseks oli Liivimaal varemgi peetud. Näiteks 2. veebruaril 1899. aastal saatis Riia teabe- ja vahendusbüroo Globus (Auskunft- und Vermittelungs Bureau «Globus») laiali üleskutse, milles põhjendati eksporttapamaja asutamise vajadust ja anti plaanitavast ettevõttest ülevaade. Ettevõtte kavatseti asutada Riiga. Lisatud olid ka kalkulatsioonid, plaanide järgi vajati asutamiseks 600 000 rubla.³ See kavatsus ei realiseerunud.

Mõni aasta hiljem kerkis teema uuesti päevakorrale. 1902. aasta juunis saatis Restu mõisnik Alfred von Roth Sangaste mõisniku krahv Friedrich Bergi, Õisu mõisniku Alfred von Siversi, Porkuni mõisniku Ewald von Rennenkampfi ja Laatre mõisniku Oskar von Stryki nimel laiali üleskutse eksporttapamaja rajamiseks. Lisatud olid ka asutamise vajalikkust selgitavad motiivid.⁴ Kõiki asjasthuvitatuid kutsuti asutamisel kaasa lööma. Seda sai teha tagatisosakute muretsemisega, mille miinimumsummaks määrati 500 rubla. Mõte eksporttapamajast langes üsna viljakale pinnale: osaleda soovis umbes 70 inimest ja vajalik summa – 75 000 rubla – saadi ka kokku. Oma õnnistuse andis asutamisele ka LÜÖS.

Juulis käisid krahv Fr. Berg ja A. von Roth taanlase Joh. Borch'i juhtimisel Taanis sealsete eksporttapamajadega tutvumas ja kogemusi omandamas. Ettevõtete otsustati rajada kommandiitühinguna,⁵ mis koosnes kolmest avatud ehk vastutavast ja viiest passiivsest ehk vaikivast liikmest. Esimesed tegelesid ettevõtte igapäevase juhtimisega ja teised olid tagatiseandjate ehk osanike esindajad.

Tapamaja asukohaks valiti Riia maantee ääres asunud endise Novumi kõrtsi hooned, mis renditi Tähtvere mõisa omanikult Emil von Wulffilt. Ehitustöid alustati septembris ja oktoobri lõpul hakati üles panema vajalikku sisseseadet. Detsembriks jäid teha veel mõned sisetööd, aga need tapamaja tööle hakkamist ei takistanud.

14. detsembril oli asjaosalistel võimalik nii tapamaja kui ka vorstivabriku tööga lähemalt tutvuda. Ettevõtte asjaajamist juhtisid passiivsete liikmete esindaja Alfred von Rothiga kooskõlastatult Niels Nörngaard ja Joh. Borch. Kassaga tegeles parun Oscar Stackelberg ja raamatupidamist kontrollis pangakas-

³ EAA 1185-1-811, l. 18–26.

⁴ EAA 1185-1-918, l. 1–5p. Eksporttapamaja asutamise üleskutse ja motiivid publitseeritud järgnevalt lk 133–139.

⁵ Kommandiitühing on üksikettevõtte, kus on lisaks ühele või mitmele vastutavale osanikule vähemalt üks passiivne osanik.

JOONIS 2. Kunagine Valge Hobuse kõrts ja selle juurde ehitatud teatrihoone Novum. Repro joonistusest.
EAA 5238-1-636, l. 7.

22. jaanuaril 1903. aastal toimunud LÜÖSi istungil tutvustas A. von Sivers kohalolijatele eksporttapamaja asutamise eesmäärke ja loodetavat tulu, mis kaasneb peekoni ekspordiga. Ta lootis, et ettevõttesse ei suhtuta skeptiliselt, veendutakse selle kasumlikkuses ja otsustatakse sellega liituda.⁸

6. augustil 1903. aastal peetud üldkoosolek annab aimu, et ettevõttel läks loodetust halvemini. Sisseseade kulud osutusid arvatust suuremaks, ettevõtte käigushoidmiseks vajati juurde 60 000 rubla. Nenditi, et kui vajalikku summat kokku ei saada, on ettevõtte likvideerimine vältimatu. Ettevõtte juhtide arvates oli ka kommandiitühingu vorm muutunud arengule takistuseks ja seda tuleks muuta. Otsustati välja töötada uus põhikiri ning selle koostamisel võtta eeskujuks Balti Seemnekasvatavate Ühisuse oma. Kommandiitühing annab tapamaja uuele moodustatavale ühisusele üle. Osaku suuruseks jäi 500 rubla ja see andis omanikule üldkoosolekul ühe hääle. Uueks asjaajajaks-direktoriks palgati Georg Brodersen 2500-rublase aastapalgaga.⁹

Senise kommandiitühingu asemele asutati Liivimaa Seakasvatuse ja Turustuse Edendamise Ühisus (Nordlivländische Genossenschaft zur Förderung der rationellen Schweinezucht und der Entwicklung des Absatzes ihrer Produkte), mille põhikirja kinnitas 14. mail 1904. aastal põllumajanduse ja riigivarade minister.¹⁰

⁸ Die öffentlichen Jahressitzungen der Oekonomischen Sozietät I. Beilage zur Nordlivländischen Zeitung, 23. jaanuar 1903.

⁹ EAA 1874-1-1869, l. 126–129p. Krahv Fr. Bergile saadetud kutse ühingu «Nordlivländische Exportschlachtereii» üldkoosolekule 6. augustil 1903, koosoleku protokoll ja ringkiri.

¹⁰ EAA 1185-1-918, l. 10–27p. Устав Лифляндского товарищества поощрения правильного свиноводства и развития сбыта его продуктов, 1904.

18. detsembril 1904. aastal peetud koosoleku protokollist selgub, et lisakapitali hankida ei õnnestunud ja palju liikmeid olid ühisusest välja astunud. Vaatamata suurtele kahjudele leiti, et seakasvatuse edasise arengu huvides on tapamaja käigushoidmine hädavajalik. Otsustati moodustada uus konsortsium, mis võtab üle senise ettevõtte varad koos õigusega kasutada selle nime ja põhikirja. Selle otsuse kinnitab peakoosolek, mis toimub 1905. aasta jaanuaris.¹¹

Loodeti, et ettevõtte muutub tulevikus kasumlikuks, ja püüti välja pakkuda vastavaid abinõusid, sh sätestati, et Novumisse toodud sigade eest makstakse liikmetele 7 kopikat eluskaalu puuda eest, summa makstakse välja 14 päeva pärast tarnet. Samuti nõuti, et liikmed annaksid 1905. aasta 5. jaanuariks teada, kui palju nad eeldatavalt tarnivad sigu Novumisse, miinimumkoguseks määrati 3000 siga. Edasiste sissemaksete suuruse kohta otsustati, et need peaksid olema minimaalselt 25 000 ja maksimaalselt 50 000 rubla. Ettevõtte edasise arengu pidi otsustama 21. jaanuari üldkoosolek.¹²

27. juulil 1905. aastal ostis ühisus Tähtvere mõisa omanikult Emil von Wulfilt 24 000 rubla eest Novumi krundi.¹³

Edasisest selgub, et äri ei saanud siiski jalgu alla ja vireles edasi. 10. oktoobril 1905. aastal toimuma pidanud peakoosolek, mis pidi otsustama ühisuse likvideerimise, jäi kvoorumi puudusel ära. Uus koosolek peeti 14. oktoobril 1905. aastal. Revisjonikomisjoni esimees, Vaabina mõisa omanik Gerhard von Samson-Himmelstierna andis teada, et viimase kuue kuu jooksul on tapamaja töötanud 9874 rubla ja 32 kopika suuruse kahjumiga, 1. aprillil 1905. aastal oli puudujäägi suurus 63 691 rubla ja 29 kopikat ning 1. oktoobriks oli see kasvanud 73 565 rublale ja 61 kopikale. Koosolek otsustas selle teadmise valguses ühisuse tegevuse peatada ja äri likvideerida. Valiti likvideerimiskomisjon koosseisus Joh. Borch, G. von Samson-Himmelstierna ja parun Axel Taube. Komisjon pidi nii kiiresti kui võimalik ühistu vara maha müüma ning ühisuse senised lepingud ja võetud kohustused täitma. Ettevõtte juhtimine kuni lõpliku likvideerimiseni pandi Friedrich von Schwebsi õlule. Vastuvõetud otsusest teavitati kohe kõiki ühisuse liikmeid, et lõpetada edasine loomade tarnimine.¹⁴

2. veebruaril 1907. aastal otsustas likvideerimiskomisjon panna Novumi krundi enampakkumisele 40 000-rublase alghinnaga. Enampakkumise loa saamiseks pöörduiti Tartu-Võru rahukohtu poole, kes 21. mail 1907. aastal selle ka andis.¹⁵ 18. septembril 1907. aastal kinnitas Tartu-Võru rahukohus enam-

¹¹ EAA 1388-1-1058. l. 1-2. Kokkuvõtte Liivimaa Seakasvatuse ja Turustuse Edendamise Ühisuse 18. detsembri koosoleku otsustest, 1905.

¹² Samas.

¹³ EAA 2381-2-3910. Tähtvere mõisast eraldatud mõisamaakrundi «Nowum» (kinnistu nr 716) toimik, 1905–1940.

¹⁴ EAA 417-1-2027. Toimik Novumi kinnistu müügi kohta, 1907.

¹⁵ Samas.

pakkumise võitjaks Nikolai von Grote, kes pakkus kinnistu eest 41 500 rubla.¹⁶ Praegu kasutada olevatest allikatest ei selgu, kuhu ja kellele müüdi tapamaja sisustus.

Kokkuvõte

Aastatel 1902–1905 Tartus töötanud Novumi eksporttapamaja oli esimene omataoline Venemaal.

Veisekarja arendamise ja piimatoodangu suurenemisega mõisamajapidamistes 19. sajandi teisel poolel kasvas meiereide asutamine ja arenes piimatööstus. Või- ja juustutootmise kõrvalsaaduste vadaku ja lõssi kasutamiseks ja turustamiseks oli vähe võimalusi. Seakasvatus, kus vadakut oleks söödana saanud kasutada, oli Eestis vähe arenenud ja juhuslik.

Taani kogemus eksporttapamajade asutamisel ja peekonisigade eksportimisel ärgitas ka Liivimaa mõisnikke siinset seakasvatust võimalikult kasumlikuks muutma. 1899. aastal plaaniti suure eksporttapamaja asutamist Riia linnas. Loodeti, et võimalus igal ajal sigu turustada mõjub seakasvatusele soodsalt ja võimaldab efektiivselt kasutada või- ja juustutootmisel tekkivaid kõrvalprodukte. Toonane suurejooneline tapamaja asutamise plaan jäi küll realiseerimata, kuid 1902. aastal võttis rühm ettevõtlikke mõisnikke, Alfred von Roth, krahv Friedrich Berg, Alfred von Sivers, Ewald von Rennenkampf ja Oskar von Stryk, mõtte uuesti kaalumisele. Toetajaid kogunes piisavalt ja 75 000 rubla suurune algkapital saadigi kokku.

Tapamaja rajati Tartu lähedale Riia maantee äärde endise Novumi kõrtsi ruumidesse ja alustas tööd 1902. aasta novembri lõpul. Juba 1903. aastal tuli ettevõttel silmitsi seista majanduslike raskustega, millest ei õnnestunud välja tulla. Oodatust suuremad kulud, ekspordikõlblike loomade vähesus ja madalale langenud peekonihind sundisid omanikke 1905. aasta oktoobris võtma vastu otsuse ettevõtte likvideerida.

¹⁶ EAA 2381-2-3910. Tähtvere mõisast eraldatud mõisamaakrunt «Nowum», kinnistu nr 716 toimik, 1905–1940.

Austatud härra!

Allakirjutanud on ühinenud, et asutada Eesti- ja Liivimaa vajadusteks eksporttapamaja. Enne kui me Teid üles kutsume meie ettevõtmist toetama, lubage meil Teile oma plaani tutvustada.

Eksporttapamaja võib asutada nii aktsiaühingu, eraettevõtte kui ka kommandiitühingu kujul. Pärast põhjalikku kaalumist otsustasime ettevõttele kommandiitühingu staatuse anda. See ei takista ettevõtet tulevikus puhtalt ühistuliseks ettevõtteks ümber kujundada.

Sellise valikuni viinud peamine põhjus oli asjaolu, et me peame vähenäoliseks kogu vajalikku algkapitali põllumajandusettevõtjate käest koguda. Me ei kahtle sugugi, et meie plaani tervitatakse sümpaatiaga ja et kõik mõistavad, kui suurt kasu toob eksporttapamaja siinse põllumajanduse arengule. Me usume aga, et viimaste aastate rasked majandusolud takistavad paljusid alla kirjutamast kavandatavale ettevõttele vajaliku kapitali loovutamist tõendavale paberile.

Sellel põhjusel me peame oma plaani kindlaks elluviimiseks silmas pidama võimalust teatavatel juhtudel võõrast (välismaist) kapitali kaasata, mida mõistetaavail põhjustel kui vähegi võimalik vältida tuleks.

Välismaise kapitali enam-vähem kasulikel tingimustel kaasamisega ning samaaegselt põllumajanduse huve silmas pidades on võimalik ettevõtmine tugevale alusele rajada, mis meie arvates on kõige kiiremini saavutatav kommandiitühingu kujul.

Peaks olema teada, et ka varem on peetud plaane sarnaste ettevõtete asutamiseks. Neist on alati tulnud loobuda, sest arvestati väga suure [asutamise]kapitaliga.

Me usume õigusega kinnitada võivat, et meie plaanil on eelmistega võrreldes suur eelis, sest meie plaan nõuab [elluviimiseks] suhteliselt väikest kapitali. Ka on meie plaan paljuskord sarnane Taanis juba äraproovitud ja end õigustanud ettevõtmisega.

Ettevõtte mahu saame täpsemalt paika panna pärast võimalike liitujate arvu selgumist. Meie eelnevate kalkulatsioonide põhjal võiks miinimumkapital olla 80 000 ja maksimumkapital 120 000 rubla.

Me lubame endale siinkohal lühidalt tutvustada seda kasu, mis kavandatava eksporttapamajaga kaasneb. Lisame sellele üksikasjalikud asutamismotiivid.

¹⁷ Publitseeritud dokumendid tõlkis saksa keelest Lea Teedema.

A. Üldine kasu põllumajandusele

1. Meiereide arvu kasvamisega kaasneva lõssi ja vadaku suurenevate koguste tulutoov realiseerimine.
2. Senise juhuslikult toimiva sealiha turustamise asemele püsiva ja kindla turu loomine.
3. Võimalus igal ajal kuue-seitsmekuuseid sigu müüa. See on omanikele väga tulus, sest kaob ära loomade hilisem ebaproduktiivne toitmine.
4. Võimalus ka teisi lihaprodukte (veise- ja lambaliha) kas eksportida või vorsti ja konservidena realiseerida.

B. Erikasu tagatiseandjatele

1. Kõrgemate hindade saamine.
2. Iga-aastased dividendid vastavalt turustatud sigade kogukaalule.
3. Pärast kümne aasta möödumist omandiõiguse saamine tapamajale, mis eeldatavalt on pärast iga-aastasi võlakustutusi võlavabaks saanud.

Lõpetuseks märgime, et alates selle aasta 1. maist on elussigade raudteel vedamise tariife tunduvalt alandatud, mis meie ettevõtmist oluliselt soodustab.

Eeldusel, et Teie, austatud härra, soovite olla meie ettevõtmise kaasosaline, tutvustame Teile järgnevalt tingimusi, mille põhjal Te saate oma tagatiskirjaga ettevõtte teokssaamist soodustada.

Me palume Teid allpoololeva kokkuleppega nõustumise korral see täita ja allkirjastada ning allakirjutatud eksemplar meile saata.

Juuni 1902, Tartu, Lossi tänav 7.

Passiivsete äripartnerite nimel:

A. von Roth (Restu).

Ühinemislepe

Pärast 12. juunil 1902. aastal passiivsete äriosanike härrade Fr. krahv Bergi (Sangaste), Alfred von Rothi (Restu), A. von Siversi (Õisu), E. von Rennekampfi (Porkuni) ja O. von Stryki (Laatre) ja vastutavate äriosanike härrade parun Oscar Stackelbergi, Niels Nörngaardi ja Joh. Borch'i vahelise ja kuni 1913. aasta 1. juulini kehtiva lepingu sõlmimist Tartusse eksporttapamaja asutamiseks on tänasel päeval härra ja ülalpool nimetatud äriosanike vahel, kelle esindajaks on härra Alfred von Roth (Restu), järgnevas kokku lepitud:

- § 1. Põhja-Liivimaa eksporttapamaja on kommandiitühing, mis koosneb kolmest avatud [vastutavast] ja viiest vaikivast [passiivsest] liikmest. Tapamaja eesmärkidele vajalik krunt ostetakse või renditakse

- ühingu nimel. Vastutavad liikmed osalevad ühingu töös [oma] tööjõuga, passiivsed liikmed fikseeritud kapitaliga. Ülejäänud osa ettevõtte toimimiseks vajalikust kapitalist saadakse tagatistähedest, mille väärtus ei või isiku kohta olla väiksem kui 500 rubla.
- § 2. Kommandiitühingu valitsus asub Tartus, mis on ühingu tegevuse keskpunkt. Niipea kui asjaolud võimaldavad, asutatakse filiaaltapamajad Pärnu kreisis ja mujal.
- § 3. Leping kehtib kuni 1913. aasta 1. juulini.
- § 4. Jooksvat asjaajamist korraldavad vastutavad äriosanikud kooskõlastatult passiivsete äriosanike esindaja Alfred von Rothiga. Asjaajamise sätestab asjaajamiskord, mille töötavad välja kõik äriosanikud. Kõigi tähtsate asjaolude otsustamisel on nõutav passiivsete äriosanike [häälte]enamus. Need asjaolud on kapitali suurendamine, ehitiste püstitamine ja filiaalide asutamine, ettevõtte laiendamine uute tegevusharudega, lepingute sõlmimine laeva- ja raudteeühingutega.
- § 5. Passiivsed äriosanikud on tagatiseandjate esindajad. Kui keegi neist lahkub, on teistel õigus tagatiseandjate hulgast lihtsa häälteenamusega valida asendaja, kellel on samad õigused ja kohustused kui endisel [liikmel].
- § 6. Kui tapamaja ehituseks ja selle tegevuseks jääb tagatistähedega garanteeritud kapitalist väheks, võib kaasata võõrast kapitali.
- § 7. Äri soodsa arenemise korral ei nõuta garantiandjatelt sularahamakseid. Ettevõtte likvideerimise korral, mis jõuab kätte siis, kui passiivsete äriosanike enamuse arvates on kaotatud enam kui pool ühingu- ja tagatiskapitalist, peavad tagatiseandjad maksma kuu aja jooksul oma [tagatistähedega] garanteeritud summa Tartu pank.
- § 8. Passiivsed äriosanikud või nende esindajad võivad igal ajal tutvuda ühingu tegevust kajastavate asjaajamisraamatutega ja neil on õigus avatud osanikelt aru pärida.
- § 9. Garantiandjatele ei maksta tagatud summa eest intresse. Kui keegi maksab tagatise sularahas, siis saab ta selle pealt kuus protsenti intressi.
- § 10. Iga-aastasest puhaskasust arvestatakse 10 protsenti amortisatsiooniks, ülejäänud osast pool jagatakse vastavalt tarnitud sigade kogukaalule passiivsete äriosanike ja garantiandjate vahel. Teine pool läheb asjaajamise tasustamiseks [--].
- § 11. 1. juulil 1913. aastal saavad garantiandjad vastavalt oma tagatud või makstud summale kogu eksporttapamaja ja selle päraldiste kaasomanikeks koos kõigi õiguste ja kohustustega. Vastutavad äriosanikud lahkuvad ilma õiguseta kompensatsioonile.
- § 12. 25. jaanuaril 1913 toimub Tartus kõigi passiivsete äriosanike ja garantiandjate koosolek, mis on otsustusvõimeline sõltumata kohalolevate isikute arvust. Juhul kui koosolek peab vajalikuks ettevõtte edasitöötamist, valib ta komisjoni, mille ülesandeks on ettevõtte

te edasise arengukava väljatöötamine. Kava peab olema valmis 1. maiks 1913 ja esitatud [ettevõtte] valitsusele seisukoha võtmiseks. [---] Passiivsed äriosanikud ja garantiandjad, kes pole 1. juuniks 1913. aastaks kavale vastuväiteid esitanud, kaotavad õiguse edasisi proteste esitada ja loetakse vaikimisi ettevõtte edasitöötamise toetajateks [---]. Kui keegi esitab vastuväiteid, makstakse talle kuue kuu jooksul tema osa ettevõttest välja. Kui sellisel viisil väljamakstav summa osutub nii suureks, et teised osanikud ei suuda seda kokku saada või ei ole sellega nõus, tuleb alustada [ettevõtte] likvideerimist. Kui välja astunud osanikele jõutakse 1. juuliks 1913. aastal raha välja maksta, annavad vastutavad äriosanikud ettevõtte koos kõigi dokumentidega jne jne valitud komisjonile üle. Kui seda teha ei jõuta, tuleb vastutavail äriosanikel ettevõtte jooksva asjaajamise ja kolmandate isikutega seotud kohustusega jooksvalt edasi tegelda.

§ 13. § 12-s nimetatud koosolekul annab iga 500 rubla väärtuses garantiikiri või vastav sularahasissemakse ühe hääle. Kellelgi ei tohi olla üle 20 hääle. Isikud, kes ei saa kohale tulla, võivad määrata endale esindaja.

§ 14. Ühisusel on õigus tagatiskirju tagasi lükata [---].

§ 15. Ühisuse ülesannete hulka kuulub esmajoones sigade tõuaretuse arendamine, esmajoones jorkširi sea [suur valge inglise sigal] aretuskeskuste loomine.

/---/

Garantii antakse järgmiselt. Garant kas annab summa peale vekslit, mida ta kuni 1913. aasta 1. juulini igal aastal ajavahemikus 20.–30. juuli Tartu pangas uuendab, või maksab passiivsetele osanikele oma osa sularahas, mille pealt makstakse aastas 6 protsenti intresse.

/---/

Mina, allakirjutanu, annan teada, et vastavalt ülaltoodud ühinemislepingu põhimõtetele annan garantii _____ suurusele summale, mille annan vekslina või sularahas juhatuse käsutusse.

Põhja-Liivimaa eksporttapamaja asutamise motiivid

Ülevaade meie praeguse karjaaretuse ja sellega tihedalt seotud piimanduse hetkeseisust näitab, et piimakarjaaretus on meil viimasel ajal õige kiireid edusamme teinud. Sissetulekud täispiimast kasvavad samuti, kuigi või kooperatiivsel turustamisel oleks veel palju saavutada. Teisiti on aga juustutootmisel tekkiva vadaku ehk pärast kaseiini väljakurnamist tekkinud vedeliku väärtustamisega, samuti ka vähemkvaliteetse liha turustamisega. Selle, nagu ka lamba- ja vasikaliha hind on väga madal ja turustamistingimused ebausaldusväärsed.

Me usume, et need puudused on kõrvaldatavad ainult ja üksnes eksporttapamaja rajamisega.

Võrreldes meil valitsevat olukorda neis tootmisharudes [nende] maadega, kus meie praegune arengustaadium on juba seljataga. Nii saame sealt palju väärtuslikke näpunäiteid.

Võtame näiteks Taani. Selle maa territoorium on umbes pool Eesti- ja Liivimaast. Näeme, et sealsed olud olid 30 aasta eest meiega üsna sarnased. Seakasvatus toimus ebaratsionaalselt ja tunnistati vaid umbes kaheaastaste sigade tugevat nuumamist. Esimesel aastal kasutati neid enamjaolt kõrgejalgseid maasigu kesal kui umbrohutõrjujaid, sigade tõuaretusega tegeldi vähe ja vähese tulukusega.

Siis tuli ühele mehele idee asutada eksporttapamaja. Ta tõi sisse tõusead (jorkširi sead), jagas tarnijate seas, kelle hulk kiiresti suurenes, vajalikke teadmisi sisaldavaid brošüüre ja juba mõne aasta pärast õitses ettevõtte enneolematult. [---]

Seakasvatases tõi eksporttapamajade asutamine kaasa revolutsiooni ja iga piimakarjaomanik on harjunud kasvatatavate ja igal aastal müüdavate sigade arvu lehmade arvuga ehk saadava lõssikogusega vastavuses hoidma. [---]

Taanis on juba 50 eksporttapamaja, mis ekspordivad igal aastal ainuüksi peekonit ca 60 miljoni krooni eest. Osa vabrikuid töötab ümber väheväärtuslikku liha ja on kerge mõista, kuidas selliste abinõudega karjakasvatus ja piimandus on saavutanud meile tundmatu rentaabluse.

Paljude asjaoludega, millega Taani esimene taoline ettevõtte rinda pistis, oleme ka meie sunnitud arvestama. Nii näiteks pole meil vajalikku kogust puhtatõulisi sigu. Meie suurpõllumehed on aga harjunud kasulike ettevõtmiste puhul kooperatiivse asjaajamisega ja kui meil õnnestub tõestada, et ettevõtmine on elujõuline ja otstarbekohane, siis me võime kindlad olla, et me vajaliku hulga inimesi leiame, kes meelsasti oma aega ja jõudu [sellele] ettevõtmisele pühendavad.

Mõte eksporttapamaja asutamiseks ei ole ka meil üleüldse uus. Umbes

kuue aasta eest oli see samuti kõneaineks ja tehti ka esimesi samme sellise ettevõtte ellukutsumiseks. Meie arvates tehti selle juures kaks kardinaalset viga; esiteks pidi tapamaja asuma kaugel [provintsis] ja teiseks taheti ta rajada hiiglasuure kapitaliga; oldi arvamusel, nagu oleks siin ekspordiks pakkuda suur kogus liha. Eksporttapamaja peab asuma võimalikult maa keskel ja esialgu tuleb alustada suhteliselt väikese kapitaliga, kuni laienemine muutub eluliseks vajaduseks.

Me ei salga, et eksporttapamajal tuleb esimese aasta jooksul paljude raskustega võidelda. Osutame siin mõnele neist: olemasoleva tooraine, sea-, looma- ja lambaliha ebahühtlane ja enamikus halb kvaliteet; talurahval on liha tootmises esialgu väike osa mängida [---].

Esimene tõsiasi, hea lihamaterjali puudus, eriti ostukõlblike sigade väike arv maal on paljudele meie ettevõtmist enneaegsena lasknud näida ja sageli oleme oma ettepanekutele vastuseks saanud, et enne kui müüma hakata, peab olema, mida müüa. Nii õige kui see vastuväide ka näib, on see vale.

Ka meie maal tuleb eksporttapamaja rajamise eesmärki mõista kui tootjate kasvatamist. Me usume, et mitte miski ei vii kiiresti murrangu ja kiirete edusammudeni kui eksporttapamaja kaudu kindlustatud kasumlik turg.

Vähemasti õigustas see Taanis sealsete tapamajade rajamist ning me loodame, et meile vaevalt keegi vastu vaidlema hakkab, kui me arvame, et [---] kõrgete hindadega kindel turg mõjub meie kodumaisele karjamajandusele kiiremini ja õnnistavamalt kui ühingutepoolne hoolas töö ja näitused.

Tapamaja peab [tegutsemise] esimestel aastatel tootjaid asjatundlikult nõustama ja neid turu nõudmistest ja rentaablimast toodangust teavitama. Me arvame, et see võiks toimuda Balti seemnekasvatuse eeskujul erinevate tutvustavate brošüüride kaudu. Toome näiteks sellised praktilised teemad nagu sealautade ehitamine, seatõugude valimine kasvatamiseks, sigade ja piimalehmade pidamise arvuline vaherkord; söödaratsioonide koostamine eri kasvuperioodideks, sigade äravedu jne.

Mis puutub talumajapidamistesse, siis usume, et talumajapidamisi ei saa esialgu arvestatava faktorina võtta. Loomulikult jäävad nad väljapoole ühingat, viimane võib neilt küll kõlblikku toorainet osta, kuni edasimüümine kasumlik on. Aja jooksul võivad ka talumajapidamised turu nõudmistele vastavaks muutuda ja palju saavutada.

Märkus, et ka kohalikud hinnad on piisavalt kõrged, ei pea juba sellepärast paika, et soovitud tasemele jõudnud seakasvatus kohalikust turust kindlasti loobub ning sinne nõudlus on suures osas vanamoodi nuumatud sigadele, mis on hulga vähem rentaablid kui kuue-seitsmekuused ekspordsead.

Me oleme eksporttapamaja kasust rääkides meelega piirdunud peamiselt sigadega. Me usume, toetudes Taani ja Saksamaa analoogiale, et sead on peale lammaste ainukesed põllumajandusloomad, kelle arvu on tulevi-

kus võimalik kiiresti tõsta. Lambad jätame siin tähelepanu alt välja, sest need ei ole erinevalt sigadest piimakarja pidamise juures olulised.

Eksporttapamaja plaanime asutada kahest osakonnast koosnevana.

1. Eksporttapamaja
2. Konservi- ja vorstivabrik

Loomaliha on maal väga odav, tapamaja üleanne võiks olla odavat veiseliha konservideks ja vorstiks ümber töötada. Samuti tuleks püüda sõjaväe ja laevastiku tarbeks tellimusi saada. Vähene heakvaliteediline loomaliha tuleks turustada Peterburis, teistes suurlinnades või välismaal. Lamba- ja vasikaliha on siin nii odav, et eksport oleks väga kasumlik.

Novum Export Slaughterhouse and Sausage Factory

The Novum export slaughterhouse that operated in Tartu in the years 1902–1905 was the first of the kind in Russia. Due to developments in cattle-breeding and increase of milk production on large estates in the second half of the 19th century, new dairies were established and dairy industry evolved. The use and marketing of the by-products of butter and cheese production – whey and skim milk – was rather limited. Pig-breeding, which could have used whey for fodder, was underdeveloped and random in Estonia.

The Danes' experience of establishing export slaughterhouses and exporting bacon pigs induced the estate owners in Livonia to make pig breeding here more profitable. In 1899, a big export slaughterhouse was planned to be built in Riga. A possibility to market pigs at any time was supposed to exert a favourable impact on pig breeding, enabling an effective use of the by-products of butter and cheese manufacturing. Although at that time the monumental plan to establish a slaughterhouse failed, a group of enterprising estate owners – Alfred von Roth, count Friedrich Berg, Alfred von Sivers, Ewald von Renenkampf and Oskar von Stryk – started to reconsider the idea again in 1902. The number of supporters was sufficient and an initial capital of 75,000 roubles was collected.

The slaughterhouse was founded on the premises of the Novum Inn by the Riia Road in the vicinity of Tartu, and it was launched in late November 1902. Already in 1903, the enterprise encountered financial difficulties, which could not be resolved. The expenses that turned out to be greater than expected, the scarcity of animals suitable for export and the dropping bacon prices forced the owners to make a decision to shut down the enterprise in October 1905.